
Jovana D. JOKOVIĆ
Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju
i rehabilitaciju Beograd

Pregledni naučni rad PEDAGOGIJA LXXV, 3, 2020. UDK: 343.988-055.2(497.11)"2012/2019" 343.61-055.2 364.63-055.2
--

DETERMINANTE I FAKTORI RIZIKA IZLOŽENOSTI FEMICIDU

Rezime: *Nasilje nad ženama postaje sve učestaliji problem svakog društva, što dalje implicira da su obuhvaćeni svi slojevi društva, od siromašnih do bogatih, kao i sve sredine, od seoskih do urbanih. Iako društvo nastoji da pravnim regulativama, delovanjem različitih institucija i nevladinih organizacija suzbije nasilničko ponašanje prema ženama, ono ne jenjava. Ekstremni oblik rodno zasnovanog nasilja predstavlja femicid, koji kao krajnji ishod ima smrt žrtve – žene nad kojom je vršeno nasilje. Svaki oblik nasilja, pa i nasilja prema ženama, predstavlja ozbiljan problem koji iziskuje neophodno rešavanje i prevenciju. Međutim, zbog svojih fatalnih posledica femicid ne ostavlja mogućnost da se ovaj problem reši. Kako bismo bolje shvatili fenomen femicida, nastojaćemo da pregledom relevantne literature determinišemo šta predstavlja rodno zasnovano ubistvo žena, kao i njegove vrste i oblike. Iako je femicid zastupljen u različitim društvima i sredinama, ipak postoje faktori koji povećavaju rizik izloženosti ovom problemu, zbog čega ćemo u radu utvrditi koji su to faktori rizika. Komparativnim pregledom statističkih podataka o femicidu u svetu i u Srbiji pokušaćemo da stvorimo objektivni uvid o zastupljenosti femicida. Posebnu pažnju posvetićemo krivičnopravnim regulativama u Srbiji u suzbijanju i kažnjavanju počinjenih ubistava žena.*

Ključne reči: *femicid, nasilje, nasilje nad ženama, ubistvo žena, rodno zasnovana ubistva.*

Uvod

Globalni problem sve više predstavlja nasilje nad ženama, pri čemu su obuhvaćene devojčice i žene svih uzrasta. Nasilje nad ženama nije nužno uslovljeno kulturom, društvenim uređenjem, religijom, vrednostima i stavovima društva i pojedinca. Mnogobrojni faktori koji utiču na pojavu nasilja nad ženama čine ovaj fenomen veoma složenim. Neretko se polazi od pretpostavke da koren rodno zasnovanog nasilja leži u patrijarhalnoj tradiciji, zbog čega se promenom rodnih stereotipa i ukidanjem rodne diskriminacije može delovati na smanjenje i suzbijanje nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja i ekstremnog oblika diskriminacije.

Postoje različite definicije rodno zasnovanog nasilja i femicida, zbog čega ćemo nastojati da pregledom relevantne literature objektivno sagledamo ove fenomene. Termin *rodno zasnovano nasilje* i *nasilje nad ženama* ne predstavljaju sinonime, iako se neretko smatraju istim pojmovima zbog preovlađujućeg broja žena koje čine žrtve rodno zasnovanog nasilja i muškaraca koji vrše nasilje nad ženama. U radu ćemo se fokusirati upravo na rodno zasnovano nasilje nad ženama koje za ishod ima smrt žrtve, odnosno žene. Femicid takođe ima svoje vrste i oblike, zbog čega ih je važno uzeti u obzir prilikom definisanja femicida. Nasilje prema ženama je svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji za posledicu može da ima fizičku, psihičku ili seksualnu povredu ili patnju žene, što predstavlja veliki problem i štetu koja se čini ženi, dok femicid podrazumeva nasilje nad ženom sa smrtnim ishodom, što predstavlja fatalnu štetu.

Različiti faktori utiču na pojavu femicida, ali ćemo se u radu fokusirati na one faktore koji predstavljaju poseban rizik za pojavu ovog fenomena. Statistički podaci o femicidu predstavljaju važne pokazatelje zastupljenosti ovog fenomena i na taj način utiču na poimanje ovog problema, zbog čega ćemo napraviti paralelu između podataka o femicidu u svetu i u Srbiji. Zakonska regulativa je neizostavna kada govorimo o suzbijanju nasilja inače, pa i nasilja prema ženama, zbog čega ćemo razmotriti krivičnopravne regulative u Srbiji.

Determinante rodno zasnovanog nasilja prema ženama i pojma femicid

Nasilje se može definisati na razne načine, pri čemu se pojmovi *nasilje* i *agresija* posmatraju kao sinonimi. Međutim, pojedini teoretičari ističu razlike koje postoje u terminološkoj analizi ovih dvaju pojmova.

Nasilje se može posmatrati kao esencijalna ljudska karakteristika koja destruktivno deluje na interpersonalne odnose, dok agresija predstavlja zajedničku karakteristiku čoveka i životinje. Agresija predstavlja prirodnu reakciju čoveka u situacijama u kojima se oseća ugroženo, dok je nasilje fizičko ispoljavanje agresije s ciljem da se opasnost izbegne ili ukloni. Jedinствена definicija nasilja ne postoji, postoje samo različiti uglovi posmatranja. Pa tako Svendsen (prema: Ignjatović, 2011) nasilje definiše na tri načina: prvo, šire posmatranje ovog pojma podrazumeva mnoštvo najrazličitijih pojava, kao što je na primer strukturno nasilje; drugo, uže tumačenje odnosi se na namerno nanošenje fizičkih i psihičkih povreda čoveku; a ostale definicije podrazumevaju legitimitet koji u ovu kategoriju svrstava samo takve namerno nanete povrede koje nisu legitimne po pozitivnom zakonodavstvu (Ignjatović, 2011).

Kuncik (Kuncik, 1994) nasilje determiniše kao lično namerno fizički i/ili psihičko nanošenje štete osobi i neživim objektima od strane druge osobe. U kriminologiji nasilje se odnosi na upotrebu prinudnih sredstava i metoda prema nekom, a protiv njegove volje i prava ili primena fizičke sile prema objektima i materijalnim sredstvima (Bošković, 1999). „Različiti akti, postupci i ponašanje pojedinaca, grupe, društvenih institucija, organizacija ili društva u odnosima prema ljudima, koji uključuju primenu fizičke, psihičke, političke ili neke druge sile kojima se ugrožava fizički, psihički ili socijalni integritet čoveka i izazivaju različita fizička i psihička oštećenja i druge nepovoljne posledice”, prema Milosavljeviću (1998: 33) čini definiciju pojma *nasilje*.

Potkategoriju nasilja čini rodno zasnovano nasilje. Svetska zdravstvena organizacija rodno zasnovano nasilje, tačnije nasilje prema ženama, determiniše kao namerno korišćenje fizičke sile ili moći, pretnjom, protiv sebe, druge osobe ili protiv grupe ili zajednice gde postoji velika verovatnoća da će za ishod imati povredu, smrt, psihološku štetu, nerazvijenost ili deprivaciju (WHO – The World Health Organisation, 2002).

Nasilje prema ženama posmatra se još kao bilo koje delo rodno zasnovanog nasilja koje za rezultat ima fizičku, seksualnu ili psihološku povredu ili patnju žena, uzimajući u obzir i pretnje takvim delima, prisilu ili proizvoljno lišavanje slobode, bez obzira na to da li se dešava u javnom ili privatnom životu (Deklaracija UN, 1993).

Važno je da naglasimo da se nasilje, u zavisnosti od toga na koji se način, odnosno prema kome se vrši, mora pravilno identifikovati – nasilje

nad ženama i rodno zasnovano nasilje podrazumevaće nasilje koje u korenu različitih nasilnih oblika ponašanja polaze od pretpostavki mizoginije. Drugim rečima, žene su žrtve nasilja samo zato što su žene, čemu je patrijarhat doprineo da se nalaze u podređenoj ulozi, koja u zavisnosti od konteksta završava nasiljem, koje se proteže od verbalnog nasilja ili šamara do ubistva.

Muškarci kontrolišu ekonomske, religijske, političke i vojne institucije i na taj način se manifestuje rodna relacija moći. Međutim, nejednakost u pogledu moći postoji ne samo u društvu već i u okviru malih društvenih grupa i institucija, kao što su porodica i radno okruženje. Nasilje prema ženama može se manifestovati na razne načine, ali najteži oblici nasilja su oni koji za ishod imaju smrt žrtve (žene). Femicid predstavlja poseban oblik nasilja prema ženama. Ovaj pojam prvi put je upotrebljen 1801. godine da označi ubistvo žene. S vremenom ovaj pojam počeo je da označava ubistva žena od strane muškaraca, čija je suština mržnja prema ženama, prezir, zadovoljstvo, osećanje vlasništva i nadmoći nad ženama. Ovakvo definisanje ovog pojma imalo je feministički karakter.

Savremena definicija femicid objašnjava kao svako ubistvo osobe ženskog pola, pri čemu su obuhvaćena sva mizogena i seksistička ubistva osoba ženskog pola, bez obzira na životnu dob, a koja obuhvataju torturu, silovanje, serijska ubistva, ubistva uzrokovana porodičnim nasiljem, trgovinu ženama, mortalitet trudnica, kao i ubistva novorođene ženske dece zbog davanja prednosti muškoj deci (Radford, Russell, 1992).

Femicid predstavlja najekstremniju formu terorizma protiv žena i predstavlja rodno zasnovano ubistvo učinjeno nad ženom, devojkom, devojčicom ili bebi ženskog pola od strane osoba muškog pola (Russel, Harmes, 2001). Vormer i Roberts (Wormer i Roberts, 2009) definišu femicid kao zločin protiv žena koji u osnovi ima mržnju prema ženama, prezir i osećanje nadmoći u kojem počinitelj smatra da ima pravo da oduzme život ženi. Blum (Bloom, 2008) smatra da je femicid pokazatelj broja smrti žena čiji je uzrok to što su pripadnice ženskog pola.

Osnova femicida kao fenomena suštinski je ista, a to je da je usmerena protiv žena, odnosno na njihovu fatalnu štetu. Međutim, određene kategorije prave razliku u motivu ubistva žena, pa se tako može govoriti o ubistvu žena zbog miraza, zbog časti, ubistvo žene od strane partnera, ubistvo sa silovanjem, ubistvo prostitutki, o ženskom čedomorstvu ili selektivnom abortusu i dr. Dakle, da bi se određeno ubistvo definisalo kao femicid,

učiniocu mora biti važno da je žrtva osoba ženskog pola (Radford, Russel, 1992).

Relevantno je istaći da ubistva žena ne mogu uvek biti okarakterisana kao femicid, pa tako se ona ubistva u kojima nije bilo važno što je žrtva osoba ženskog pola mogu definisati kao nefemicidna ubistva. Na taj način ukazuje se na neophodnost razgraničavanja femicida i ubistva u širem smislu. Protivnici koncepta femicida naglašavaju da u svetskim statistikama preko 80% ubijenih čine muškarci, pri čemu se termin *femicid* češće koristi iako su ubistva žena ređa. Termin *rodocid* predstavlja alternativu, a odnosi se na sistematsko ubistvo pripadnika određenog pola. Takođe, ovaj pojam može se definisati i kao genocid protiv određene polne grupe, kao sistematsko, masovno ubistvo žena i devojčica. Posmatrano iz ugla feministkinja, ovaj pojam nije podoban jer naglašava polnu neutralnost. Ne može se osporiti činjenica da je više ubijenih muškaraca nego ubijenih žena, ali isto tako se ne može osporiti da su najčešći počinioci ubistva žena upravo muškarci. Razlika između ubistva žena i muškaraca je ta što muškarci uglavnom budu ubijeni u javnom prostoru, usled fizičkog konflikta, dok žene budu ubijene u svom domu, najčešće od strane partnera (Radford, Russel, 1992).

Vrste i oblici femicida

Femicid je zastupljen u svim društvima, a može biti manifestovan na različite načine u zavisnosti od kulture ili nekih drugih faktora. Nezavisno od ispoljavanja, zajednička osnova femicida leži u patrijarhatu i nejednakosti žena, tačnije u idejama koje su protkane kroz društvene odnose i koje su deo bilo kojeg vida nasilja nad ženama čiji je ishod smrt žrtve. Rasel (Russel, 2001) razlikuje femicid od strane partnera (sadašnji i bivši supružnici/partneri), femicid u porodici (učinioci mogu biti otac/očuh, brat/polubrat, ujak, stric, deda, svekar itd.), femicid od strane drugih učinilaca koje žrtva poznaje (porodični prijatelji, kolege, poznanici, profesori, treneri, nadređeni na poslu itd.), femicid od strane osoba koje žrtva ne poznaje.

Pored toga, ova autorka ističe da podela femicida prema vrsti može biti na osnovu motiva njegovog izvršenja, kao što je masovni femicid, serijski femicid, femicid kojem prethodi silovanje, rasistički femicid, femicid seksualnih radnica, femicid „iz časti“, femicid povezan sa incestom itd. Prethodno navedene kategorije ne moraju nužno biti odvojene, mogu se i preklapati. Nije svako ubistvo žena koje je okarakterisano kao femicid transparentno. Postoje prikriveni oblici ubijanja žena, kada društvene

institucije na indirektan način dovode, na osnovu mizogenih stavova, do smrti žena.

Primer za to su društva u kojima je zabranjen abortus, što uzrokuje veliki broj smrti žena zbog posledica nelegalnih pobačaja, kao i smrti žena zbog nepotrebnih operativnih zahvata kao što su hysterotomija i genitalno sakaćenje, zatim prisiljavanje devojčica i mladih devojaka da se udaju za mnogo starije muškarce, kao i prisiljavanje na seksualne odnose, pri čemu se zanemaruje fizička i psihička spremnost ženske dece, itd. Svaki od navedenih oblika je zastupljen i u današnje vreme u nekom društvu, u nekoj zemlji. U tom kontekstu možemo spomenuti države Afrike i Azije, gde se u pojedinim sredinama zlostavljaju i ubijaju žene koje su okarakterisane kao veštice, dok se u Gani u tzv. „kampove za veštice” prisilno dovode pretežno starije žene i udovice, a u Indiji se primenjuje ritualno spaljivanje udovica.

Posebnu vrstu femicida poznatu kao „ubistvo u ime časti” predstavljaju tamni broj ubistava žena jer često ne budu prijavljena, a ni dokumentovana, pa samim tim ne budu ni sankcionisana. Otežavajuća okolnost u rasvetljavanju ovih ubistava jeste ta što u pojedinim sredinama postoji veliki broj samoubistava žena zbog časti, gde su žene primorane da izvrše samoubistvo kako bi povratile porodično ime i čast. Ova vrsta femicida neretko se povezuje sa islamom, što nije tačno – u Italiji, Grčkoj i Španiji sudilo se ženama „u ime časti”, a važno je pomenuti da je ubistvo zbog časti prema italijanskom zakonu bilo dozvoljeno sve do 1980. godine, kada je službeno uklonjeno pod pritiskom feminističke kampanje (Araji, 2000).

U Indiji je zastupljen genocid nad ženama koji se manifestuje pobačajima ženske dece, zatim su zastupljena ubistva zbog miraza, ritualna spaljivanja udovica, napadi kiselinom i ubistva devojčica do 15 godina, kao i visoke smrtnosti pri porođaju. Femicid je jedan od krucijalnih socijalnih problema u Indiji, kao i mnogim drugim azijskim državama, zbog čega je lekarima zabranjeno da pre rođenja utvrđuju pol beba i to saopštavaju roditeljima. Međutim, navedena zabrana često bude prekršena zbog korupcije, što je dovelo do toga da, prema zvaničnim podacima, nedostaje oko 100 miliona žena.

Zbog želje roditelja da imaju mušku decu, femicid predstavlja jedan od najvećih problema u Kini. Naime, procenjuje se da se u Kini i Indiji godišnje obavi više abortusa ženskih fetusa nego što se devojčica rodi u Sjedinjenim Američkim Državama. Pored toga, veliki procenat mortaliteta

devojčica zastupljen je zbog nasilja, izgladnjivanja i zdravstvenog zanemarivanja. Na našim prostorima (na Balkanu), još uvek postoji praksa selektivnog pobačaja ženske dece, kao i ubijanje novorođenčadi ženskog pola, što je najviše zastupljeno u Albaniji, Crnoj Gori, na Kosovu i u delovima Severne Makedonije, kao posledica patrijarhalno-tradicionalnih sistema u ovim oblastima (Araji, 2000).

Ubistva žena u oružanim sukobima i krizama čine specifičnu vrstu femicida. Žene u takvim neprilikama mogu biti kolateralna šteta, odnosno mogu biti žrtve nasilja i/ili ubistva s ciljem da se naškodi neprijatelju. Na ovaj način teži se demonstriranju moći, dominacije i kontrole onog koji vrši ubistvo nad onim čije su te žene „vlasništvo”, posebno u kontekstu patrijarhata, gde vlada osnovni stav da je žena vlasništvo muškarca. U ratnim sukobima postoji još jedna podvrsta nasilja, a to je nasilje nad ženama pripadnicama vojnih snaga, koje se završi ubistvom žene od strane njenih kolega – vojnika ili nadređenih vojnih lica.

Brookman (Brookman, 2005) navodi da je najzastupljeniji oblik femicida ubistvo žena od strane partnera. Upravo zbog toga, u istraživanjima vezanim za femicid naučnici se najviše fokusiraju na nasilje između intimnih partnera i ubistava koja se javljaju kao finalni čin nasilja, a uglavnom su rezultat ljubomore i želje za kontrolisanjem žene. Relevantni podaci pokazuju da najveći procenat ubistava žena od strane muškaraca postoji između intimnih partnera, od čega je skoro polovina usledila nakon što je žena donela odluku da napusti partnera ili u situacijama kada je okarakterisana kao neverna, što je i pretnja za intiman odnos iz ugla počinioca ubistva. Posesivnost koja se javlja kod muškaraca često nastaje u dugim vezama ili braku i tu se radi uglavnom o ubistvu sa predumišljajem, gde je partner isplanirao ubistvo revoltiran napuštanjem od strane partnerke ili njenom izdajom, neverstvom. U situacijama kada su partneri kratko u vezi ili braku, nasilje uglavnom nastaje iz konflikta, iako tome nisu prethodile pretnje razdvajanjem. Ovakav oblik femicida okarakterisan je kao femicid izazvan „iznenadnim besom”. Na osnovu prethodno navedenog, femicid je moguće podeliti na konfrontaciona ubistva, ubistva iz osвете i ubistva usled iznenadnog besa (Brookman, 2005).

Postoje različite vrste i oblici femicida i njihova podela je različita u zavisnosti od determinisanja teoretičara, a njihova zastupljenost razlikuje se od društva i kulture. Međutim, ono što je zajedničko jeste to da, bez obzira na vrstu i oblik, femicid u mnogim državama predstavlja ozbiljan problem koji

je teško rešiti jer u korenu problema leže čvrsto utemeljene vrednosti i stavovi naroda koji čini određeno društvo.

Faktori rizika izloženosti femicidu

Postoje različiti načini da se femicid prevencijom spreči, pri čemu su istraživanjem izdvojeni faktori rizika za femicid intimnih partnera. Studiju koju su sprovedeli Rebeka i Rasel Dobaš (prema: Konstantinović Vilić, 2013) i čiji je uzorak sačinjen iz Engleske, Velsa i Škotske bila je fokusirana na reagovanja na nasilje intimnog partnera i analizu komparacije karakteristika smrtonosnog i nesmrtonosnog nasilja muškaraca prema svojim partnerkama i muškaraca koji ubijaju svoje intimne partnerke sa onima koji ubijaju druge muškarce. Ranija osuđivanost i nasilnički napad na osobu ženskog pola i primena nasilja prema partnerkama jedan je od glavnih faktora rizika za femicid. Studija je pokazala da je gotovo nemoguće odvojeno posmatrati, kao izdvojen faktor rizika, raskid emotivnog odnosa.

Studija koju je sprovedela Kembel (prema: Konstantinović Vilić, 2013) pod nazivom *Faktori rizika za femicid* pokazala je da među velikim brojem žena afroameričkog porekla starosti od 15 do 45 godina smrtnost je uzrokovana femicidom. Kao rizični faktori, posebno u emotivnom odnosu, izdvajaju se: učestalost i ozbiljnost fizičkog nasilja pre izvršenog ubistva kao glavni faktor femicida, pretnje, uhođenje, prisiljavanje na seksualni odnos, zlostavljanje za vreme trudnoće, posedovanje, oružja i pretnje oružjem, prekomerno korišćenje alkohola i opojnih droga, suicidalnost izvršioca i sudska presuda koja je prethodila za učinjeno krivično delo u domenu nasilja. Veliki procenat žena koje su ubijene bile su pre toga izložene fizičkom zlostavljanju od strane svog emotivnog partnera.

Jedan od većih faktora rizika jeste odvajanje/rastavljanje žena od svog emotivnog partnera, naročito ukoliko je partner u većoj meri kontrolisao žrtvu ili ako žena ostavlja partnera zbog nekog drugog muškarca. Ova sprovedena studija pokazala je da najbitniji demografski faktor rizika za izvršenje femicida emotivnog partnera predstavlja nezaposlenost. Kao protektivni faktor pokazalo se visoko obrazovanje partnera, kao i slučajevi gde je muškarac nasilnik imao visoko obrazovanje i bio nezaposlen, a u potrazi za poslom.

Značajan faktor rizika za femicid u emotivnim partnerskim odnosima predstavlja i socijalna marginalizovanost žena. Nasilje nad ženama koje se

dovodi u vezu sa siromaštvom, nejednakim šansama i marginalizacijom direktno je povezano sa stopom ubistva. Rodna, socijalna i etnička marginalizovanost žena usko je povezana sa rizikom viktimizacije nasilja u porodici, a pored toga onemogućavaju oslobađanje od nasilja.

Kada je u pitanju femicid koji se odnosi na žene žrtve koje nisu poznavale učinioca ubistva, detaljnijom analizom socijalnih karakteristika utvrdilo se da su učinioci ubistva vršili nasilje prema svojim emotivnim partnerkama (Simeunović-Patić, 2002). Najvažnija komponenta u prevenciji femicida ili zadatak jeste da treba prepoznati faktore rizika za pojedine vrste femicida i pravovremeno intervenisanje državnih organa i ustanova koji su usaglašeni sa potvrđenim činjenicama. Pre kreiranja preventivnih mera zaštite i njihove primene, potrebno je da se utvrde i analiziraju egzogeni kriminogeni faktori femicida, kao što su rodna, ekonomska i socijalna marginalizovanost žena, odlike porodičnog miljea, bezbednosni rizici, postojanje prethodnog porodičnog nasilja, sankcionisanje porodičnog nasilja, adekvatna primena zakona i kažnjavanje učinilaca, hitnost i blagovremenost u reagovanju svih subjekata koji treba da pružaju podršku i pomoć žrtvama nasilja. Značajan doprinos u sprečavanju femicida mogu imati nadležne institucije, koje imaju efikasan i adekvatan odgovor na nasilje (Pavićević, Glomazić, Ilijić, 2016).

Pored opštih faktora, potrebno je uzeti u obzir i specifične faktore, tako što će se pažljivo analizirati svaki slučaj femicida kako bi se utvrdili endogeni kriminogeni faktori ili faktori ličnosti koja je učinila ubistvo, kao način na koji se žena odnosi prema intimnom nasilju, kao i nivo zlostavljanja na koji se žena navikla i smatra prihvatljivim u heteroseksualnim odnosima. Pokazalo se da je femicid predvidljiv jer je on najčešće posledica nasilja koje dugo traje. Zbog toga snižavanje praga osetljivosti kod žena na nasilje koje čine partneri ili drugi muški članovi porodice predstavlja neophodan uslov da žene rano otkriju znake zlostavljanja, prepoznaju opasnosti i odbace shvatanje da je u porodičnom konfliktu ona izazvala nasilje, da je kriva i da treba da podnosi i trpi.

Komparativni pregled statističkih podataka o femicidu u svetu i u Srbiji

Veliki broj ubistva žena u kulturološkom, istorijskom, religijskom i društvenom kontekstu, a koje su učinili muškarci, budu zvanično okarakterisana kao samoubistva ili nesreće. Crne brojke, odnosno nepostojanje zvaničnih realnih podataka o ubistvima žena od strane

muškaraca otežava rešavanje ovog problema, kao i reagovanje različitih institucija i organizacija koje bi delovale u pravcu njihovog sprečavanja. Shodno tome, postoje ekstremni primeri, kao što je slučaj u Palestini gde je žena spaljena, zadavljena, pretučena, izbodena i ubijena, a kao zvaničan uzrok smrti navedeno je samoubistvo.

Istraživanja o femicidu širom sveta pokazala su da su ubijene žene najčešće žrtve svojih partnera, iako postoji konstantno prikrivanje i pogrešno interpretiranje ubistava žena unutar porodica, što je opet uglavnom u slučajevima ubistva žena na području Mediterana, Bliskog istoka i Južne Azije, prema zvaničnim podacima. Podaci dobijeni istraživanjem u Australiji, Kanadi, Izraelu, južnoj Africi i SAD pokazuju da je od 40% do 70% ubijenih žena od strane njihovih partnera, čemu je prethodilo nasilje i zlostavljanje (Mršević, 2014).

Na osnovu prethodno navedenih istraživanja, može se zaključiti da femicid koji je učinjen od strane muških partnera u emotivnom odnosu predstavlja najizraženiji oblik nasilja u porodici. Pojedine studije pokazale su da u Sjedinjenim Američkim Državama od sredine 1970. godine do 2006. godine broj ubistava muškaraca u okviru porodice smanjen je za 71%, a ubistva žena za 25%, ali je broj ubistava žena u emotivnim partnerskim vezama i dalje bio četiri puta veći od broja ubijenih muškaraca. Kad je reč o ubistvu žena u SAD treba napomenuti da nisu sve žene u istoj meri izložene riziku da budu ubijene od strane muškaraca. U tom kontekstu žene koje su afroameričkog porekla tri puta su više žrtve svojih partnera nego žene koje pripadaju beloj rasi. Žene koje su imigrirale u Njujork dvostruko više su u riziku da budu ubijene od strane partnera nego žene koje su rođene u Americi (Renzetti, Edleson, 2008).

Značajan rizik za pojavu femicida u partnerskim odnosima čini pokušaj da se prekine nasilna veza i napusti partner koji zlostavlja duže vreme, posebno ako je reč o ženama starosti između 25 i 35 godina, što je potvrđeno istraživanjem sprovedenim u Kanadi u periodu od 2003. do 2004. godine. I u Rusiji zvanični podaci govore da je u periodu od 1995. do 2005. godine oko 14.000 žena ubijeno od strane partnera ili nekog drugog muškog člana porodice, od čega je njih 20% trpelo kontinuirano nasilje, dok je gotovo polovina bila zlostavljana i tokom trudnoće ili bolesti, što je pokazatelj sistematskog nasilja. Značajan podatak je da broj ubijenih žena u Rusiji (broj femicida) premašuje broj ubijenih ruskih vojnika tokom rata u Avganistanu, koji je trajao deset godina – broj ubijenih vojnika iznosi 13.000 u periodu od 1979. do 1989. godine (Del Frate, 2011).

Analizirani su podaci iz 104 zemlje u periodu od 2009. do 2013. godine i došlo se do podataka da tokom jedne godine bude prijavljeno prosečno oko 44.000 ubistava kao posledica nasilja u porodici. Na globalnom nivou bude ubijeno oko 66.000 žena gotovo svake godine, nasilje nad ženama koje se završi smrću žrtve čini oko 17% od ukupnog broja ubistava sa umišljajem tokom jedne godine. To dalje implicira da je na pet muškaraca ubijenih u nasilnim incidentima ubijena jedna žena u slučaju nasilja u porodici na 100.000 stanovnika (Del Frate, 2011).

U Srbiji je teško stvoriti objektivnu i realnu sliku o femicidu, jer ne postoje relevantne statističke baze koje bi činile jedinstvenu evidenciju ubistava žena. Ministarstvo unutrašnjih poslova sadrži statističke baze, ali podaci nisu standardizovani, a ni vođeni po istom metodološkom principu u okviru različitih područja. Ovakvi podaci baziraju se pretežno na broju intervencija u slučajevima prijavljenog nasilja u porodici, dok se u nepoznatom broju slučajeva ubistva koja su se dogodila u porodici evidentiraju kao kvalifikovana krivična dela ubistva, a ne kao nasilje u porodici. Nedostatak evidentiranja femicida jeste to što nisu sadržane demografske karakteristike nasilnika, odnosno žrtve, kao ni podaci o njihovom međusobnom odnosu, zbog čega dolazi do nepoklapanja između institucionalnih statističkih podataka i nalaza iz analize medijskih sadržaja o ubistvima žena u porodici (Simeunović-Patić, Jovanović, 2013).

Kao i u drugim državama i gradovima, tako i u Srbiji i u Beogradu studije su pokazale da značajan rizik za femicid predstavlja prekidanje zajedničkog života od strane žene, posebno napuštanje nasilnog partnera, nezaposlenost, socijalna marginalizovanost i depresivnost učinioca. Takođe, važan podatak predstavlja činjenica da je 39% učinilaca ubistva imalo dijagnostikovani mentalni poremećaj koji se uglavnom projektovao neosnovanom i bizarnom ljubomorom. Ubistvo žena od strane partnera najčešće je bilo izvršeno vatrenim oružjem (60%), za koje učinioci nisu imali dozvolu. Najveći broj ubijenih žena starosti je do 25 godina i od 46 do 55 godina, koje su imale srednjoškolsko obrazovanje. Učinioci nasilja takođe imaju srednjoškolsko obrazovanje i uglavnom su starosti od 24 do 70 godina. Bihevioralni stil često karakteriše učinioce nasilja koji su uglavnom i ranije primenjivali u konfliktima u porodici, ali i izvan nje. Muškarci koji su učinili ubistvo uglavnom su bili povratnici, a neretko su imali već izrečenu sankciju za nasilništvo. Podaci govore da polovina učinilaca nije živela sa žrtvom u trenutku ubistva, dok je više od polovine učinilaca nakon izvršenja ubistva nad ženom izvršilo ili pokušalo suicid, koristeći najčešće vatreno oružje (Simeunović-Patić, Jovanović, 2013).

U periodu od 2012. do 2015. godine, u okviru porodice izvršeno je 211 ubistava, od čega su 133 žrtve ženskog pola. Žene čine 63% žrtava nasilja u porodici koje je rezultiralo femicidom. Žene koje su bile žrtve femicida bile su starosti od 35 do 45 godina. Bez obzira na to što zvanični podaci ne sadrže relevantne karakteristike koji ukazuju na faktore rizika za femicid, određene studije i profesionalno iskustvo predstavnika važnih državnih institucija koji se ovim problemom bave u Srbiji ističu sledeće faktore rizika: istorija partnerskog nasilja, prekid partnerskog odnosa od strane žene, upućivanje pretnji ubistvom, proganjanje, dostupnost vatrenog oružja, patološka posesivnost muškog partnera, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, biološki i bio-psihopatološki faktori; obeležja ličnosti i dr.

Možemo primetiti da su faktori rizika slični širom sveta, kao i to da najveći rizik od femicida preti od strane aktuelnih ili bivših partnera, od kojih su žene i ranije trpele nasilje (Simeunović-Patić, Kesić, 2016).

Zakonske regulative femicida u Srbiji

Kako bi se regulisao problem femicida u Srbiji, potrebno je da postoje adekvatni zvanični podaci o femicidu u određenoj sredini. U Srbiji je upravo nedostatak takvih podataka jedan od važnijih problema u regulisanju i sprečavanju femicida. U društvu je još uvek zastupljen patrijarhat, zbog čega se nasilje nad ženama opravdava, a reakcije nadležnih organa izostaju, te učinioci nasilja ne bivaju sankcionisani. Samim tim, realno i objektivno sagledavanje ovog problema je otežano. Nepostojanje potpune i jedinstvene evidencije o svim oblicima femicida čini veliku prepreku u sagledavanju pravih razmera ovog problema.

Iako postoji reakcija institucija na femicid, ona nije u potpunosti adekvatna, što potvrđuje činjenica da su, prema navodima medija, u više od 50% slučajeva centri za socijalni rad ili policija imali informacije o nasilju, tj. da su se žene uglavnom obraćale institucijama za pomoć. Nasilnici čiji su postupci blago sankcionisani uglavnom ponovo izvrše još teži oblik nasilja koji ima smrtni ishod.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (2016) koji je stupio na snagu 1. juna 2017. godine zahteva veću odgovornost i profesionalno-disciplinsko sankcionisanje državnih službenika, kao i lica koja su imala informacije o nasilju, a nisu reagovala na njega, zbog čega mogu prekršajno odgovarati. Ove izmene u zakonu donete su s ciljem da se poveća odgovornost službenih

lica kako bi se sprečilo nasilje. Na osnovu ovog Zakona (2016) izrečene su 6.643 hitne mere udaljavanja nasilnika, tačnije zabrane prilaska žrtvi, što je veliki pomak u odnosu na dotadašnju praksu.

Zvanični podaci prikazuju da broj prijavljenih slučajeva nasilja u Srbiji raste, ali ni taj broj nije kompletan. Nasilje se još uvek u velikom broju slučajeva ne prijavljuje, a samim tim je otežano pravovremeno i preventivno delovanje, kao i pružanje adekvatne zaštite. Upravo zbog toga je veoma važno da se javnost edukuje o relevantnosti reagovanja na sve oblike nasilja, a posebno ono koje je najzastupljenije – rodno zasnovano nasilje prema ženama (Lubura, 2017).

U Krivičnom zakoniku Republike Srbije (2019) femicid nije posebno inkrimisan, zbog čega se posmatra kao teško ubistvo ili kao ubistvo koje je rezultat nasilja u porodici. Krivično delo ubistvo tretirano na ovaj način isključuje rodni aspekt izvršenja, što za posledicu ima manjkavost u objektivnom sagledavanju i sankcionisanju. Upravo zbog toga, razne ženske organizacije u Srbiji bore se za uvođenje rodnog termina u zakonodavstvo. Femicid je uglavnom posledica dugotrajnog nasilja, zlostavljanja i proganjanja žena. U prilog toj činjenici govori važan podatak da je od 1. juna 2017. godine u krivična dela svrstano krivično proganjanje i krivično delo polno uznemiravanje, čime je učinjen veliki korak u pravcu stvaranja pravnog okvira koji će omogućiti da zaštita žena bude potpunija.

Problem koji je važno spomenuti jeste izveštavanje medija o femicidu, odnosno način na koji to rade. Izveštavanje je uglavnom protkano senzacionalizmom, pri čemu se krše moralni i profesionalni kodeksi, a kompletna interpretacija ovog problema u kojem društvo i dalje ćuti ne postoji. Učinioci nasilja i ubistva uglavnom su u fokusu, kao i razlozi ubistva, a nasilje koje je tome prethodilo i trajalo duži vremenski period se ne spominje. Takvo interpretiranje informacija dovodi do iskrivljene slike – femicid se posmatra kao incident, a ne kao predvidiv nastavak i fatalan kraj muškog nasilja nad ženama, koje kao takvo postoji i deo je tradicionalnih rodnih uloga i odnosa.

Prilikom izveštavanja medija o nasilju i femicidu, retko (gotovo nikada) ne kritikuju se osobe koje su bile bliske žrtvi ili nasilniku, a koje su sve to posmatrale sa strane, ne mešajući se i ne reagujući na to, što je takođe doprinelo femicidu (Lubura, 2017).

Projekat koji se sprovodi na nivou Evrope pod nazivom *Akcija femicid širom Evrope (COST Action Femicid Across Europe)* među svojim

članovima broji i Srbiju, pored 32 države. Ovaj projekat je veoma značajan jer ide u pravcu uspostavljanja jedinstvenog praćenja slučajeva femicida na nivou Evrope, a što može dovesti do kontinuiranog praćenja rodnog nasilja radi prevencije femicida (Lubura, 2017).

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost i Akcioni plan koji je donela Vlada Republike Srbije imaju poseban deo koji se odnosi na rodno zasnovano nasilje u porodici i u partnerskim odnosima. „Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji usvojila je Vlada Srbije 2016. godine. U ovim strateškim dokumentima termin *femicid* uopšte se ne pojavljuje, a nije ni napravljen plan koji bi trebalo da vodi u pravcu donošenja konkretnih mera za zaštitu žena od ovog vida nasilja (Simeunović-Patić, Kesić, 2016).

Femicid kao takav nije prepoznat u zakonodavstvu u Republici Srbiji, ali su usvajanjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici (2016) prvi put propisane konkretne mere prevencije koje mogu sprečiti njegovu pojavu, a vreme će pokazati da li će i u kojoj meri one biti primenjivane i pokazati adekvatne efekte. Prepoznavanje femicida kao jednog od važnijih problema u društvu ogleda se u donošenju zakona. Međutim, to nije dovoljno. Potrebno je stvoriti adekvatan pravni okvir koji će omogućiti sigurnost i ravnopravnost žena u našem društvu.

Zaključak

Nasilje nad ženama koje se završava fatalno zastupljeno je u svim društvima i državama širom sveta. Oblici femicida su možda uslovljeni kulturom, religijom i vrednostima koje su zastupljene u datim društvima, ali njegovo postojanje nije upitno. Globalni problem kad je reč o femicidu jesu tamne brojke, odnosno nepotpuni podaci i informacije o njegovoj zastupljenosti, usled rodne neravnopravnosti, zastupljenosti patrijarhata i slično. Nesistematski, nepotpuni uvid u informacije koje su veoma značajne doprinosi da problem nasilja nad ženama, posebno femicid, bude veći, čime se ujedno onemogućava njegovo rešavanje i suzbijanje.

Evidentno je da se ovom problemu mora pristupati sistematično, odlučno i na sveobuhvatan način, kako bi se uzeli u obzir svi faktori koji povećavaju rizik femicida. Koren problema često leži u samim faktorima rizika izloženosti žena potencijalnom femicidu. Jedan od najčešćih faktora

rizika jeste napuštanje muškog partnera koji je nasilnik kao i ostavljanje partnera zbog neke druge osobe. Tome je veoma često prethodio dug period intenzivnog zlostavljanja, zbog čega se žene i odlučuju na ove korake sa željom da prestanu da trpe nasilje od svojih partnera. Rodna, socijalna i etnička marginalizovanost žena takođe predstavlja bitne faktore rizika, koji su posebno zastupljeni u pojedinim kulturama. Ovi faktori, kao i mnogi drugi, usko su povezani sa društvom, položajem žena u društvu i zbog toga rešavanje ovog problema mora biti na višem, društvenom nivou, a ne samo na nivou pojedinca.

Komparativnim pregledom statističkih podataka o femicidu u svetu i u Srbiji primetili smo da je zastupljenost nasilja nad ženama u mnogim državama velika, kao i da femicid predstavlja glavni problem društva. Oblici femicida se međutim, razlikuju i, kao što je već pomenuto, uslovljeni su kulturom određenog naroda.

Zajednički problem svih država jesu nepotpuni podaci, što je odraz neadekvatnog evidentiranja zvaničnih podataka koji ne beleže sve relevantne karakteristike, ali i svesno modifikovanje i preinačenje slučajeva femicida u slučajeve suicida, uprkos često vrlo jasnim naznakama da osoba nije mogla učiniti samoubistvo.

Kako bi se zakonskim regulativama adekvatno reagovalo na femicid i sankcionisali nasilnici, najpre je potrebno da zakoni prepoznaju femicid, što nije slučaj u svim državama. Pored toga, podaci o učinjenom femicidu moraju biti tačni i transparentni, što, takođe, još uvek predstavlja značajan problem. Zaštita žena od nasilnika mora biti sveobuhvatna i to treba da bude primarni cilj izmena zakona u tom pravcu. Međutim, sankcionisanje nasilnika pravovremeno može sprečiti femicid, zbog čega i ono treba da bude prioritet.

Podizanje svesti o ovom problemu može doprineti da društvo drugačije reaguje na pojavu nasilja nad ženama, da ga ne posmatra pasivno ili u ekstremnijim slučajevima – podržava i opravdava. Svaki član društva može doprineti suzbijanju ovog problema, a reagovanje državnih institucija može pružiti još više mogućnosti da se nasilje sankcioniše, a žene adekvatno zaštite od nasilnika.

Literatura:

1. Araji, S. (2000). Crimes of Honour and Shame: Violence Against Women in Non-Western and Western Societies. *The Red Feather Journal of Postmodern Criminology*, X (Y), 46–53.
2. Bloom, S. (2008). *Violence against Women and Girls: A Compendium of Monitoring and Evaluation Indicators*. Chapel Hill, NC: Measure Evaluation.
3. Bošković, M. (1999). *Kriminološki leksikon*. Novi Sad: Matica srpska.
4. Brookman, F. (2005). *Understanding Homicide*. London: Sage Publications.
5. Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993), 48/104.
6. Del Frate, A. (2011). When the Victim is a Woman. *Geneva Declaration Secretariat*, 3, 113–144.
7. Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta, *Crimen*, II (2), 179–211.
8. Konstantinović Vilić, S. (2013). Femicid kao oblik rodno zasnovanog nasilja. U: P. Dimitrijević (ur.) *Zbornik radova pravnog fakulteta u Nišu* (33–52). Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
9. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 35/2019.
10. Kunczik, M. (1994). *Violence and the mass media: a summary of theories and research*. Bonn: Media and Communication Department of Friedrich-Ebert-Stiftung.
11. Lubura, M. (2017). Pojam femicida i značaj njegovog pravnog regulisanja. *Strani pravni život*, 3, 115–130.
12. Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
13. Mršević, Z. (2014). *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*. Beograd: Institut društvenih nauka.
14. Pavićević, O., Glomazić, H., Ilijić, L. (2016). Femicid kao deo strukture nasilja, *Temida* 3–4, 453–476.
15. Radford, J., Russel, D. (1992). *Femicide: The Politics of Women Killing*. New York: Twayne Publishers.
16. Renzetti, C., Edleson, J. (2008). *Encyclopedia of Interpersonal Violence. Vol. 1*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage.
17. Russell, D. (2001). Femicide: Some men's „final solution” for women. *Teacher's College Press*, 1, 176–188.
18. Russell, D., Harmes, R. (2001). *Femicide in Global Perspective*. Columbia: Teachers College, Columbia University.
19. Simeunović-Patić, B. (2002). Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike. *Temida*, Vol. 5,3, 3–13.
20. Simeunović-Patić, B., Jovanović, S. (2013). *Ubistvo žena u partnerskom odnosu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
21. Simeunović-Patić, B., Kesić, T. (2016). *Kriminalistička viktimologija*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
22. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016.
23. *World report on violence and health: summary* (2002). Geneva: World Health Organization
24. Wormer, K., Roberts, A.R. (2009). *Death by domestic violence: preventing the murders and murder – suicides*. London: Praeger.

* * *

DETERMINANTS AND RISK FACTORS OF EXPOSING TO FEMICIDE

Summary: Violence against women is becoming a very frequent problem of each society, and further on, it implies that all social strata are included, from the poor to the rich, like all environments from rural to urban ones. Although the society tries to suppress violent behaviour towards women through legislative regulations through different institutions and non-governmental organisations, it does not become less violent. Extreme form of the gender based violence is represented in femicide which has death victims as the final outcome, i.e. women who were abused. Each kind of violence, including violence against women, represents a severe problem which demands necessary solutions and prevention. Nevertheless, femicide, due to its fatal consequences does not leave the possibility of solving it. For the purpose of better understanding of femicide, we are going, through the review of relevant reference, to understand better and determine what gender based homicide of women means, as well as its forms and features. Although femicide is present in different societies and environments, there are factors which increase the risk of being exposed to this problem, so in the paper, we are going to determine which are the risk factors. Comparative analysis of statistical data about the femicide in the world and in Serbia, we are going to try to form and objective review about the presence of femicide. Special attention is going to be given to criminal law regulative in Serbia for suppressing and punishing women's homicide.

Key words: femicide, violence, violence against women, homicide of women, gender based homicides.

* * *

ДЕТЕРМИНАТЫ И ФАКТОРЫ РИСКА СТАТЬ ЖЕРТВОЙ ФЕМИЦИДА

Применение насилия к женщинам становится все более распространенной проблемой любого общества, что также подразумевает, что в него включены все слои общества, от бедных до богатых и все слои населения, от сельских до городских.

Несмотря на то, что общество, с помощью правовых норм, посредством действий различных учреждений и неправительственных организаций, стремится подавить агрессивное поведение по отношению к женщинам, оно, тем не менее, не ослабевает.

Крайней формой гендерного насилия является фемцид, который в конечном итоге приводит к смерти жертвы, т.е. женщины подвергнутой насилию. Все формы насилия, включая и насилие в отношении женщин, представляют собой серьезную проблему, которая требует необходимого решения и предотвращения. Однако фемцид, в силу своих фатальных последствий, не предоставляет много возможностей для решения проблемы.

Чтобы лучше понять феномен фемцида, просмотрев соответствующую литературу, мы попытаемся определить, что такое гендерное убийство женщин, какие его типы и формы.

Determinante i faktori rizika izloženosti femicidu

Несмотря на то, что фемцид присутствует в разных обществах и средах, все же существуют факторы, повышающие риск воздействия этой проблемы и потому мы в настоящей статье попытаемся определить факторы риска. Путем сравнительного обзора статистических данных о фемциде в Сербии, мы попробуем дать объективное представление о его распространенности. Особое внимание мы уделим нормам уголовного права в Сербии в борьбе против гендерного убийства женщины и наказания за него.

Ключевые слова: *фемцид, насилие, насилие в отношении женщин, убийство женщин на гендерной почве*

Datum kada je uredništvo primilo članak: 22.07.2020.

Datum kada je uredništvo konačno prihvatilo članak za objavljivanje: 01.12.2020.